

Natuurlijk!

Bommelerwaard

maart 2023

Anemonen; lieflijk of duivels
Hoogstambrigade
Scholekster
Vlinders en hun waardplanten
Koekoeksbloemen
Sperwers

“Bommelerwaard Natuurlijk”

Een prachtige uitgave over flora en fauna van de Bommelerwaard, beschreven in 58 natuurgebieden. Ook is er ruim aandacht voor de cultuur-historische aspecten van deze natuurgebieden. Compleet en leesbaar! Meer dan 1500 foto's op 320 pagina's.

prijs: € 27,50, ook verkrijgbaar bij Bruna, Zaltbommel

“Landschapsroutes”

Aan de hand van deze twee korte wandelroutes komt u langs verschillende 'landschappen'. Deze uitgave bevat een vijftal zoekkaartjes, zodat het in meerdere opzichten actieve routes zijn.

prijs: € 3,50, ook verkrijgbaar bij Trip Zaltbommel

“Natuurlijk Bommelerwaard”

Ons halfjaars magazine met artikelen over de natuur in de Bommelerwaard en aanverwante zaken. Ook het verenigingsnieuws, zo als de activiteitenagenda, is in deze uitgave opgenomen.

Gratis voor leden, losse nummers € 3,50

“Ontdekken is genieten”

Dit boek is geschreven en ook de foto's zijn gemaakt door Dirk Muller (bestuurslid). Alle stukjes zijn eerder verschenen op Facebook. Niet voor niets heeft onze Facebookpagina vele honderden volgers. Maar liefst 107 verhalen zijn in dit boek terug te vinden! Van een grote hoeveelheid verschillende organismen beschrijft Dirk de bijzonderheden en geeft inzicht in herkomst van de naamgeving.

prijs: € 12,50 ook verkrijgbaar bij Bruna, Zaltbommel

Inhoud

jaargang 7, nummer 1, maart 2023

Voorwoord	4
<i>Harry Kolman</i>	
Anemonen; lieflijk of duivels	5
<i>Ton van Balken</i>	
Hoogstambrigade Bommelerwaard	7
<i>Rien Melis, Ton van Balken</i>	
Hoogstamboomgaarden in de Bommelerwaard	9
<i>Ton van Balken</i>	
Scholekster	12
<i>Erwin v.d. Speld</i>	
Wie van de drie	14
<i>Jaap Sluiter</i>	
Verenigingsnieuws en agenda	16
Libellen in de Bommelerwaard, klimaat	20
<i>Rien Melis</i>	
Vlinders en hun waardplanten	22
<i>Lot Tönis, Gerda Snoep</i>	
Koekoeksbloemen	24
<i>Dirk Muller</i>	
Sperwers	27
<i>Arnout de Mooij</i>	
PTT	29
<i>Harry Kolman, Dirk Muller</i>	
Telling Kil van Hurwenen	31

colofon

Natuurlijk Bommelerwaard is een uitgave van de Natuurwacht Bommelerwaard en verschijnt tweemaal per jaar.

Prijs:
 leden, gratis
 losse nummers, € 3,50

Redactie:
 Ton van Balken
 Rien Melis
 Harry Kolman
 redactie@natuurwachtbommelerwaard.nl

Inhoudelijk advies:
 Dirk Muller

Taalkundig advies:
 Metteke de Vries

Vormgeving en opmaak:
 Harry Kolman

Oplage: 625

Druk: WS-media groep, Waardenburg

Natuurwacht Bommelerwaard
 Postbus 157
 5300 AD Zaltbommel

email:
 info@natuurwachtbommelerwaard.nl
 website:
 www.natuurwachtbommelerwaard.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Bestrijdingsmid-
delen zijn
desastreus voor
het leven op
aarde, ál het
leven

Voorwoord

“Halvering pesticidengebruik op de tocht” valt te lezen in Trouw van 30 december j.l. Onbegrijpelijk, de inkt van de eindverklaring van de onlangs in Montreal gehouden Biodiversiteit Top was nog niet droog of ‘Europa’ laat haar oren alweer hangen naar de bestrijdingsmiddelenlobby. Hieronder ziet u de foto van een ‘Insectenspons’. Hoe lang is het helemaal geleden dat vrijwel iedereen zo’n ding in de auto of bij de auto-was-spullen had liggen? Nu is zo’n spons niet meer nodig en dat is bepaald geen vooruitgang, vraag maar aan de grutto... Bestrijdingsmiddelen zijn desastreus voor het leven op aarde, ál het leven.

In dit nummer van ons magazine vindt u gelukkig weer veel mooie dingen. Vlinders, kleine marters, de scholekster, anemonen, de koekoeksbloem en libellen die we eerder hier niet tegen kwamen en nu ten gevolge van de opwarming wel. Wellicht verrassend een artikel over de PTT. Ook treft u de, nu complete, tabel met tellingen aan dat bij het artikel over de broedvogels van de kil van Hurwenen van het septembernummer '22 hoort, aan.

Harry Kolman (vz)

foto:
brug tussen Denemarken
en Zweden, daar nog wel
insecten

Bosanemoon

Anemonen; lieflijk of duivels?

In het voorjaar verschijnen overal in tuinen en parken de sneeuwkllokjes en anemonen. Prachtige voorjaarsbloeiërs, maar zijn de Gele en Blauwe anemonen wel zo lieflijk als ze er uit zien?

Gele anemoon (*Anemone ranunculoides*)

Anemonen behoren tot de ranonkelfamilie, een familie die uit meer dan honderd soorten bestaat. De wetenschappelijke naam van de Gele anemoon verradt dat dit lieflijk plantje iets heeft met boterbloemen. Dat duidt natuurlijk op de gele bloemen van deze anemoon, die veel gelijkenis vertonen met de boterbloem. In de heemtuin van Zaltbommel valt deze gele stinzenplant in april al snel op tussen al het groen. Echter, op de Koppelsedijk langs de Linge in Geldermalsen zie je dit gele plantje makkelijk over het hoofd. Hoewel hij vrij massaal op sommige delen van

Gele anemoon

deze dijk staat, valt hij nauwelijks op tussen de andere gele bloemen, zoals paardenbloem en boterbloem. Hoewel, kenners hebben daar geen moeite mee. Ze komen zelfs van heinde en ver om dit zeldzame stinzenplantje op de dijk van Geldermalsen te bewonderen.

Oorspronkelijk een stinzenplant

Gele anemonen komen in een groot gedeelte van centraal Europa voor. Je komt ze zelfs tegen in de Scandinavische landen. In ons land vind je ze in de bossen van Zuid-Limburg. De plant staat vooral in kalkrijke eiken-/beukenbossen, vaak in gezelschap van daslook, Gele dovenetel en voorjaarshelmbloem. Elders is ons land is het een stinzenplant en bewust door de mens aangeplant om landgoederen en kasteelbossen in de lente te verfraaien. Op buitenplaatsen langs de Vecht komt de Gele anemoon veelvuldig voor. Massaal staat de stinzenplant op buitenplaats Vijverhof in Nieuwersluis.

De plant heeft zich ook via de rivieren verspreid. Zo is het zaad waarschijnlijk lang geleden via de Rijn en Linge op de dijk van Geldermalsen terecht gekomen. In de bossen wordt het zaad vooral verspreid door mieren. Insecten weten tijdens de bloei in april de anemoon goed te vinden. Helaas biedt de bloem geen nectar, maar wel het voedzame stuifmeel. Insecten weten ook dat je goed kunt schuilen in de bloem als het dreigt te gaan regenen. De steel kromt zich dan, waardoor de bloem buigt en vervolgens zijn bloemdekbladen sluit; een veilige en droge schuilplaats! Veel stinzenplanten hebben een knol of bol. Anemonen hebben een wortelstok. Dat merk je als je in het najaar anemonen gaat bestellen voor je eigen tuin bij een tuincentra. Je krijgt dan een pakje toegestuurd met stukjes wortelstok. Al snel na de zaadvorming verzamelt de plant zoveel mogelijk voedsel in de wortelstok, zodat in de herfst al blad- en bloemknoppen gevormd kunnen worden. In het voorjaar is de plant dan helemaal klaar voor de bloei.

Zo is het zaad
waarschijnlijk
lang geleden via
de Rijn en Linge
op de dijk van
Geldermalsen
terecht geko-
men

Wat is er zo
duivels aan dit
lieflijk plantje?

Blauwe anemoon

Gele, witte en blauwe anemonen

In tuinen zie je vooral de gekweekte blauwe Oosterse anemoon (*Anemone blanda*). Van oorsprong komt deze plant uit het oostelijke Middellandse zeegebied. In landen in Zuid-Europa zoals Italië, vind je de 'echte blauwe anemoon' (*Anemone apennina*), de anemoon van de Apennijnen. Het is een pareltje onder de anemonen, die al in de zestiende eeuw in Nederland werd gekweekt. Het vergt enige kennis om hem te kunnen onderscheiden van de gekweekte 'Blanda'. (Apennina heeft kroonbladeren, die aan de onderzijde zijn behaard.) Op het landgoed Neerijnen en ook in de stinzentuin van de Natuurwacht aan de Oliemolen te Zaltbommel kun je deze zeldzame stinzenplant nog vinden. De witte anemoon noemen we de bosanemoon. Feitelijk is dit geen stinzenplant. De plant komt in grote delen van West-Europa voor en heeft zich alom in het oosten en zuiden van Nederland verspreid alsook in de duinstreek. In Zuid-Limburg komt hij op veel hellingbossen massaal voor. Prachtig! Onduidelijk is of de bosanemoon op buitenplaatsen in de Vechtstreek en elders in ons land op landgoederen op natuurlijke wijze is gekomen of dat ze toch is aangeplant. In dat laatste geval spreken we toch van een stinzenplant.

Duivelskruid

In sommige delen van ons land wordt de Gele anemoon 'Duivelskruid' genoemd, in Italië 'Herba dal diavola'. Wat is er zo duivels aan dit lieflijk plantje? De anemoon bevat de giftige stof anemonine. Dit giftige sap tref je ook aan in onze boterbloemen. Scherpe boterbloemen in weilan-

den worden door het vee vermeden. Anemonine tast de slijmvliezen aan en is pijnlijk bij het kauwen in de mond. Het tast de maag en de darmen aan waardoor bloedingen kunnen ontstaan. Ook op de huid zorgt het voor irritatie. Denk maar aan een andere soort boterbloem, die je langs sloten en op drassige plaatsen ziet staan: de Blaartrekkende boterbloem. De naam verraadt al dat het plantje blaren veroorzaakt op de huid, zoals ook berenklaauw en wijnruit dat doen. Een hele nare bijwerking van anemonine is de aantasting van het centrale zenuwstelsel. Mede daardoor treden er verlamingsverschijnselen op en stopt de ademhalingsfunctie. Om die reden deden in vroege tijd jagers in Noord-oost-Europa het giftige sap op hun pijlpunten om zo het aangeschoten dier snel te verlamen. De naam Duivelskruid is dus zo vreemd nog niet en het is geen wonder dat dieren de plant met rust laten. "Ieder nadeel heeft zijn voordeel", zou Johan Cruijff zeggen. Het duivelse anemonine werd in de Middeleeuwen door bedelaars gebruikt om gezicht en armen opzettelijk te verminken. Het blaartrekkende sap van de anemoon en boterbloem deed zijn werking en zorgde zo voor flink wat aalmoezen.

Een oud Florentijns gedicht

*De boomen traag ontwaken
nog arm zijn aan blad en zang
Maar aan hun voet is 't al zomer
is 't feest al in vollen gang
Wie nu de hemel wil vinden
die richte zijn blikken ter aard
Daar staat hij, de jonge zomer,
in zijn anemonengaard*

- Literatuur:
- Heyen, Th.G. Plantlore. Artikel in Natuurhistorisch maandblad 1955
- Boehle, R. Boterbloemen. Artikel in Oase 2004
- Bovenkamp, M.v.d. Beoordeling v.d. gezondheidsrisico's van verboden kruiden RIVM-rapport 2009
- Buith, H e.a. Stinzenplanten in Fryslan 2008
- Bakker, P e.a. Stinzenplanten 1985
- Uildriks, F.J. van Plantenschat 1902

Hoogstambrigade Bommelerwaard

Interview met Laura Tijssen

Het rivierengebied is rijk aan fruitbomen. Zo'n 75 jaar geleden bestonden de meeste boomgaarden uit hoogstammen. De afgelopen decennia zijn veel van die prachtige oude fruitbomen vervangen door laagstammen. De ene hoogstamboomgaard na de ander verdween. In de Bommelerwaard is nog maar een enkele grote boomgaard bewaard gebleven. Maar behouden is niet voldoende. De boomgaard moet ook goed beheerd worden en dat betekent vakkundig snoeien. Al vijftien jaar gebeurt dat door de hoogstambrigade Bommelerwaard, destijds opgericht door Stichting Landschapsbeheer Gelderland (hierna SLG) in samenwerking met de gemeentes Zaltbommel en Maasdriel. Wat bezielde Laura Tijssen zich aan te sluiten bij deze groep vrijwilligers en coördinator van de groep te worden? Redenen genoeg om in gesprek te gaan met deze enthousiaste natuurbeschermster.

Meester in de Rechten

Je komt niet alle dagen een jurist tegen die in haar vrije tijd aan de slag gaat met fruitbomen. Waar komt die passie vandaan? Rien en Ton hebben een gesprek aan de keukentafel en willen wel eens wat meer weten over de passie die Laura Tijssen heeft voor hoogstamboomgaarden. "Mijn opa had vroeger een boomgaard aan de Koningin Wilhelminaweg. Begin jaren '60 zijn op een klein deel van die boomgaard twee huizen gebouwd. Mijn opa en oma woonden in één van die huizen en mijn ouders en broer woonden in het andere huis. Daar ben ik geboren. Ik ben als kind dus opgegroeid met de boomgaard: samen met mijn vader en opa fruit plukken en in de wintermaanden helpen met snoeien. De belevenis van de lente in een hoogstamboomgaard is ongekend. Dat vergeet je je hele leven niet: al die prachtige kleuren, die robuuste takken, de heerlijke geur van bloesem, het gezoem van bijen. Dat is fantastisch", aldus Laura. "Ik ben van een hoogstamboomgaard gaan houden en het deed mij pijn wanneer her en der prachtige oude bomen stonden te verpieteren. Het verdwijnen van oude fruitrassen gaat mij aan het hart. Vijftien jaar geleden is er in de Bommelerwaard een informatiebijeenkomst georganiseerd over het eventueel oprichten van een hoogstambrigade in de Bommelerwaard. Deze bijeenkomst werd georganiseerd door SLG in samenwerking met de gemeentes Zaltbommel en Maasdriel. Die bijeenkomst leverde een groep enthousiastelingen op, die onder leiding van

Michael Witjes (projectleider SLG) de fijne kneepjes van het vak leerden en samen de hoogstambrigade Bommelerwaard vormden. Binnen die nieuwe groep vrijwilligers werd ik het aanspreekpunt. Vijftien jaar geleden ben ik in actie gekomen en heb ik een oproep geplaatst in de lokale media: 'Wie wil met mij de hoogstamboomgaard behouden?' Dat leverde enthousiaste reacties op en sindsdien hebben we een groep van afwisselend 10 tot 15 personen, die regelmatig aan het snoeien gaat."

Samenwerken met SLG

"Vanaf het allereerste begin hebben we samenwerkt met SLG. Zij hielp ons met materiaal en verzorgde ook cursussen voor de vrijwilligers. Snoeien is een vak apart en het kost tijd om dat onder de knie te krijgen. SLG organiseerde ieder jaar wel een of meerdere cursusdagen en dat waren prima momenten om het vak te leren. Als dan zo'n flinke groep in een verwaarloosde boomgaard aan de slag

Laura Tijssen in actie

'Wie wil met mij
de hoogstam-
boomgaard
behouden?'

“Voor het oog ziet deze boomgaard op Voorne er enigszins verwaarloosd uit, maar dat is beslist niet het geval.”

ging tijdens een cursusdag, dan hadden de cursisten niet alleen veel geleerd, maar was de boomgaard ook flink opgeknapt. Het is geweldig zoals we door SLG ondersteund worden. Ieder najaar staat er een goed gevulde aanhangwagen klaar met al het gereedschap dat wij nodig hebben: ladders, diverse soorten zagen, snoeischaars, helmen, enz. Al het gereedschap wordt nagekeken en officieel gekeurd. Dat geeft een veilig gevoel. Aan het eind van het snoeiseizoen brengen we de aanhangwagen terug naar Rozendaal (nabij Arnhem) en dan wordt alles weer keurig in orde gemaakt voor het nieuwe seizoen. Geweldig toch?”

Iedere twee weken

De wintersnoei loopt van november tot april (afhankelijk van de weerssituatie) en de zomersnoei vanaf 21 juni tot eind september. De hoogstambrigade probeert iedere twee weken op zaterdag ergens in de Bommelerwaard aan de slag te gaan met een aantal hoogstammen. Worden jullie veel gevraagd? “We kunnen het werk niet aan,” aldus Laura. “De laatste jaren worden er dankzij acties van gemeenten, lokale groepen en SLG op veel locaties nieuwe fruitbomen geplant; hoogstammen uiteraard en altijd oude rassen. Hier in Zaltbommel hebben we samen met vrijwilligers van de Torentuin een flink aantal hoogstammen geplant, die we ieder jaar met diezelfde vrijwilligers snoeien. En zo onderhouden we verspreid over de Bommelerwaard en ook het Land van Maas en Waal en de West-Betuwe tal van hoogstammen: in Kerkwijk, Bruchem, Nederhemert-Zuid, enz.”

Rien vraagt: “Onderhouden jullie ook de boomgaard van Natuurmonumenten op Voorne?”

“Jazeker, die doen we al vele jaren. Het is een van de mooiste hoogstamboomgaarden van de Bommelerwaard”, glundert Laura. “Natuurmonumenten beheert deze boomgaard wel op een speciale manier, zodat er sprake is van meer biodiversiteit. Uiteraard worden er geen bestrijdingsmiddelen toegepast (red. In bijna geen enkele hoogstamboomgaard), maar de wens is om ook omgevallen bomen zoveel mogelijk te behouden en niet op te ruimen. Voor het oog ziet deze boomgaard op

Bloeiende boomgaard in de Heemuin Zaltbommel

Voorne er enigszins verwaarloosd uit, maar dat is beslist niet het geval.”

“Zie je dan ook meer vogels in zo’n boomgaard?” vraagt Ton. “Jazeker, vooral de karakteristieke vogels, die in een hoogstamboomgaard thuis horen zoals een Gekraagde roodstaart, steenuil en een Grote Lijster. Dat heeft ook zijn nadelen, want de vele zangvogels en mezen trekken ook roofvogels aan. De sperwer heeft op Voorne al menige merel of zanglijster geslagen.”

Veiligheid

Het werken in zo’n hoge fruitboom is niet zonder gevaar. Hoe worden de risico’s beperkt? “Zoals ik al zei wordt al ons materiaal jaarlijks gekeurd en hebben we degelijk en veilig materiaal. Ik heb een speciale EHBO-cursus gedaan: veldhulpverlening. Alvorens we naar een werklocatie gaan, heb ik deze al bezocht en maak ik conform de afspraken met SLG een risicoanalyse. Dat houdt onder andere in dat ik de coördinaten van de locatie noteer, zodat deze bekend zijn op het moment dat we een ambulance moeten bellen. Gelukkig is er behalve af en toe een schrammetje nooit iets ernstigs gebeurd.”

Doe mee en meld je aan!

De hoogstambrigade zou graag nog meer vrijwilligers willen hebben. De brigade is nu met een redelijk groep van ongeveer tien personen, maar het zou fijn zijn wanneer nog enkele natuurvrienden of vriendinnen mee willen werken. “Als ze een e-mail naar mij zenden (hoogstambrigaderivierenland@gmail.com), dan neem ik wel contact met ze op.” Via de website van de SLG kom je ook wel uit bij de hoogstambrigade: www.slgelderland.nl

De interviewers zijn danig onder de indruk van het enthousiasme van deze bijzondere vrouw: een natuurbeschermer in hart en nieren. Met Laura hopen we dat de hoogstambrigade het goede werk nog jaren volhoudt en dat zich nog wat meer vrijwilligers aanmelden. Ons rest enkel respect.

Ton van Balken
Rien Melis

Hoogstamboomgaarden in de Bommelerwaard

In dit voorjaarsmagazine van de Natuurwacht staat een interessant interview met Laura Tijssen; coördinator van de hoogstambrigade in de Bommelerwaard. Bij de voorbereiding van dit interview vroegen we ons af hoeveel boomgaarden van hoogstamfruit er nog in onze B’waard te vinden zijn. Om dat te weten zijn we op de fiets gestapt en zijn alom de hoogstammen gaan inventariseren; van Brakel tot Alem en van Zaltbommel tot Nederhemert. Dat is een flinke klus. Het is helaas door tijdgebrek niet gelukt ook te inventariseren in de maasdorpen van Well tot Kerkdriel. Bijna honderd grote of kleine boomgaarden zijn genoteerd.

Vanaf tien hoogstammen

Bij de inventarisatie zijn alleen hoogstamboomgaarden meegenomen, die uit tenminste tien fruitbomen bestaan. In dorpen als Gameren, Aalst, Brakel en Poederoijen staan bij menig boerderij of herenhuis wel enkele oude fruitbomen voor of naast het huis. Vooral in het voorjaar een prachtig gezicht als al die fruitbomen in het dorp in bloei staan. Over het algemeen worden die hoogstammen keurig onderhouden en bij regelmaat zie je dat te oude bomen zijn vervangen door nieuwe aanplant van weer een oud fruitras.

Meer dan honderd

Gevoelsmatig heb je het idee dat er nog nauwelijks hoogstamboomgaarden in de Bommelerwaard zijn. Ze hebben plaats gemaakt voor nieuwbouwwoningen en bedrijfsgebouwen. Woonwijk De Vergt in Zaltbommel bestond in de 19e eeuw grotendeels uit boomgaarden. Daar ontleent het ook zijn naam aan. Nu staan er enkel huizen. Voor Zaltbommel klopt inderdaad dat vele boomgaarden zijn verdwenen. Aan de Steenweg ligt nog een grote, maar verwaarloosde hoogstamboomgaard. Hopelijk wordt deze boomgaard bij toekomstige plannen voor een aanzienlijk deel behouden en verjongd met nieuwe aanplant. In de West-Bommelerwaard staan

in vergelijking met de Oost-Bommelerwaard flink minder hoogstammen. In Zuilichem, Nieuwaal en Brakel en ook Poederoijen en Aalst staan bij elkaar nog geen 25 hoogstamboomgaarden, die allen vrij klein van oppervlakte zijn. Gelukkig zijn her en der nieuwe bomen aangeplant. Dat geeft hoop voor de toekomst.

Kerkwijk en Bruchem

De kerkdorpen Bruchem en Kerkwijk spannen wellicht de kroon als het om het aantal hoogstamboomgaarden gaat. Het moet een feest zijn als je in bloesemtijd een rondje om de kerk doet. Aan de Aalderwijksestraat, de Torenstraat en aan de Achterstraat staan prachtige oude fruitbomen. Ook de kwaliteit is prima; de bomen worden keurig en vakbekwaam onderhouden. Het dorp Bruchem doet niet veel onder voor haar zuidelijke dorpsbuur. Aan de Broekheuvelstraat staan prachtige hoogstammen. Jammer dat een hele oude boomgaard hier met verschillende oude fruitrassen, zoals de Sterappel, staat te verpieteren. Wat zou het mooi zijn om deze op te knappen. Wellicht een project voor de dorpsraad?

Hurwenen en Rossum

In deze beide rivierdorpen staan maar liefst veertig hoogstamboomgaarden. Wat een rijkdom. In Hurwenen liggen de meesten aan de Waaldijk en aan de Dorpsstraat. In Rossum is de Maasdijk rijk

De Voorne (Lianne Schröder)

aan vele kleine boomgaardjes. Bijzonder in Rossum zijn de notenbomen en perenbomen langs de H.C. de Jonghweg. Ze worden uitstekend beheerd door de gemeente Maasdriel; te oude bomen worden vervangen door nieuwe hoogstammen. Super. Aan diezelfde weg staat aan de noordzijde een boomgaard van fikse notenbomen; ongeveer 30 stuks.

Kersenboomgaard

Helaas is de Bommelerwaard niet rijk aan kersenbomen. Wel zijn er de laatste jaren flink wat laagstammen geplant en kun je in de kersentijd bij menige landwinkel kersen kopen uit eigen boomgaard. Bij de inventarisatie zijn twee grote kersenboomgaarden met hoogstammen waargenomen. Een hele mooie staat aan de Peperstraat nabij huisnummer 41; een hoogstamboomgaard van ruim honderd kersen. De tweede kersenboomgaard staat op het terrein van het waterpompstation te Velddriel. Enkele jaren geleden werd een oude kersenboomgaard bij dit pompstation verwijderd, maar gelukkig is een geheel

nieuwe boomgaard aangeplant. Er staan drie rijen van ongeveer tien nieuwe hoogstammen.

Tot slot

We mogen ons gelukkig prijzen met zoveel kleine en grote hoogstamboomgaarden in de Bommelerwaard. Wat een rijkdom nog! Het hoort helemaal bij het rivierenlandschap. Ook wat de biodiversiteit betreft zijn hoogstammen belangrijk. Denk aan de duizenden bijen die zorgen voor de bestuiving en de vogels die nestelen in de knoestige bomen. Laten we het met elkaar koesteren en deze hoogstammen behouden en vernieuwen op het moment dat het nodig is. Een mooi voorbeeld hiervan zien we bij de kersenboomgaard in Velddriel. Een belangrijke rol speelt hierbij ook Stichting Landschapsbeheer Gelderland. Zij organiseren o.a. snoeicursussen. De eerstvolgende is op vrijdag 23 juni. Zie website: www.slgelderland.nl/kennisbank

Ton van Balken

Dorp	locatie	Grootte	Onderhoud
Zaltbommel	Steenweg	Groot	verwaarloosd
Zaltbommel	heemtuin	Mini	prima
Gameren	delkant	Klein	redelijk
Gameren	Beemstraat	Klein	redelijk
Gameren	Burgerstraat	Klein	redelijk
Gameren	Pijploo	Rij 40 Peren	redelijk
Nieuwaal	Waaldijk 5	Groot	redelijk
Nieuwaal	Waaldijk bij kerk	Klein	verwaarloosd
Zuilichem	Waaldijk 7	Klein	jonge boomgaard
Zuilichem	Waaldijk stoep	2 X Klein	verwaarloosd
Zuilichem	kerkwegje	Klein 15 Boom	nieuwe boomgaard
Zuilichem	Waaldijk 133	Groot	prima
Zuilichem	Meidijk/Maasdijk	Klein	matig
Brakel	Kooihoek	Klein	verwaarloosd
Brakel	Vlegelstraat	Klein	prima
Brakel	Liesveldstesteeg	Klein	redelijk
Brakel	Engsteeg	Groot	matig
Poederoijen	Maasdijk 52	Klein (30 Boompjes)	matig
Poederoijen	Maarten V. Rossumweg	Klein (10 Bomen)	nieuwe boomgaard
Poederoijen	Maasdijk 11 (buitendijks)	Klein	matig
Aalst	Maasdijk 84	Klein (10 Boompjes)	matig
Aalst	Veerdam	Groot (30 Bomen)	redelijk
Aalst	Maasdijk 83	Klein (5 Bomen)	prima
Aalst	Maasdijk 18		
Bruchem	Middelsteeg 2	Klein (20 Boompjes)	matig
Bruchem	Krangstraat 1	Klein (10)	goed
Bruchem	Krangstraat 6/8	Middel (15) Jonge Bomen	prima
Bruchem	Groenestraat 4	Middel (20)	prima
Bruchem	Peperstraat 12	Klein (10)	goed
Bruchem	Peperstraat 17/19	Klein (10)	goed
Bruchem	Peperstraat 27	Middel (20)	goed
Bruchem	Peperstraat 28	Middel (20)	goed
Bruchem	Peperstraat 41	Groot (100) Kersenboomgaard	goed
Bruchem	Dwarsstraat 1	Klein (10) Jonge Bomen	goed
Bruchem	Broekheuvelstraat 1	Groot (40)	goed
Bruchem	Broekheuvelstraat (overzijde)	Klein (20)	goed

Bruchem	Broekheuvelstraat 5	Groot (30) Oude Boomgaard	slecht
Bruchem	Molenstraat 6	Groot (70)	matig
Bruchem	Molenstraat 7a	Groot (100)	prima
Bruchem	Molenstraat 8	Klein (10) Jonge Bomen	goed
Bruchem	Molenstraat 15	Klein (10) Jonge Bomen	goed
Bruchem	Molenstraat 19 ?	Middel (20)	goed
Rossum	Hogeweg 94	Groot 70 Jonge Bomen	goed
Rossum	Burchtlaan 9	Klein (10)	goed
Rossum	Burchtlaan 15	Middel (20)	goed
Rossum	Burchtlaan 19a	Klein (10)	goed
Rossum	H.C. de Jonghweg 20	Groot Notenboomgaard (30)	Prima
Rossum	H.C. de Jonghweg 8	Klein (10)	goed
Rossum	Slotlaan 7-9-11	3 X Klein (10 A 15)	goed
Rossum	Maasdijk 12	Groot Buitendijks (40)	matig
Rossum	Maasdijk 15	Middel (25 Bomen)	prima
Rossum	Maasdijk 58	Middel (20)	nieuwe boomgaard
Rossum	Hoek Kerkstraat/Maasdijk	Klein (6 Oude Bomen)	matig
Rossum	Maasdijk 70	Klein (15 Boompjes)	goed
Rossum	Maasdijk overal	Veel Kleine Stukjes	matig
Rossum	Doorningstraat	Groot (100 Oude)	goed
Rossum	Waalstoep/Burchtstr 2	Middel (20)	matig
Alem	Odradastraat 26 Mariahoeve	Middel (15) Helft Nieuw	goed
Hurwenen	Hurwenensestraat 3	Middel (20 Jong)	goed
Hurwenen	Molenstraat 37	Groot (25)	goed
Hurwenen	Molenstraat 31	Middel (30)	goed
Hurwenen	Waaldijk 59	Middel (15)	matig
Hurwenen	Waaldijk 61	Klein (10)	goed
Hurwenen	Waaldijk 73	Middel (15)	prima
Hurwenen	Waaldijk 85	Klein (10)	goed
Hurwenen	Waaldijk 87	Middel (15)	prima
Hurwenen	Groenestraat 13	Groot (80 Bomen)	prima
Hurwenen	Groenestraat 66	Klein (10)	prima
Hurwenen	Dorpsstraat 24	Groot (100 Bomen)	prima
Hurwenen	Dorpsstraat 21	Klein (10)	goed
Hurwenen	Dorpsstraat 27	Klein (10)	goed
Hurwenen	Dorpsstraat 28	Groot (40)	verwaarloosd
Hurwenen	Dorpsstraat 34	Groot (60)	prima
Hurwenen	Waaldijk 102	Groot (50)	prima
Hurwenen	Meiweg	Middel (20)	goed
Nederhemert-Noord	Maasdijk 84 buitendijks	Klein (20)	goed
Nederhemert-Noord	Molenstraat 91	Klein (10)	goed
Nederhemert-Zuid	Kasteellaan	Klein (15)	goed
Nederhemert-Zuid	Kerklaan 2	Klein (20)	goed
Nederhemert-Zuid	Kerklaan 12	Groot (40)	prima
Nederhemert-Zuid	Kerklaan 14	Klein (10)	goed
Nederhemert-Zuid	Veerweg	Middel (30) Kersen En Peren	goed
Delwijnen	Delwijnestraat 50	Klein (10)	goed
Delwijnen	Delwijnekade 2a	Klein (10)	goed
Delwijnen	Delwijnekade 2c	Klein (20)	goed
Kerkwijk	Delwijnestraat 48	Groot (100)	goed
Kerkwijk	Aalderwijsstraat 2	Groot (100)	goed
Kerkwijk	Aalderwijsstraat 2a	Groot (100)	goed
Kerkwijk	Aalderwijsstraat Hemelrijk	Groot (50)	goed
Kerkwijk	Aalderwijsstraat Vluchtheuvel	Klein (10)	matig
Kerkwijk	Dorpsstraat 8	Groot (50)	goed
Kerkwijk	Torenstraat	Klein (20)	goed
Kerkwijk	Achterstraat 4	Groot (50)	goed
Kerkwijk	Achterstraat 6	Groot (100)	goed
Kerkwijk	Achterstraat 8	Klein (20)	goed
Kerkwijk	Achterstraat 13	Klein (10)	goed
Velddriel	Pompstation Velddriel	Groot (30) Kersenboomgaard	goed
Velddriel	Hamstraat 9	Middel (25) Enkele Kersen	goed
Kerkdriel	Uitingstraat 25	Klein (10)	goed
Kerkdriel	Grote Inghweg 11	Klein (10) Kersen	goed
Kerkdriel	Veersteeg 21/23	Middel (20) Kersen	goed

De scholekster

wad- en weidevogel die de stad weet te vinden

Al met al een prachtige verschijning, die de moeite waard is om met de verrekijker te bestuderen.

De scholekster (*Haematopus ostralegus*), is in tegenstelling tot de gewone ekster echt een favoriet van mij. Met zijn scherp afgetekende zwart-witte verenkleed, lange orangerode snavel en stevige roze poten is dit een soort die in Nederland met geen andere vogel kan worden verward. Ook het karakteristieke 'te-piet, te-piet, piet piet piet' is een geluid dat je direct herkent als de roep van de scholekster. Deze steltloper is tussen 40 en 45 cm groot en heeft een spanwijdte van ruim 70 tot bijna 85 cm. Als laatste kenmerk mogen zijn mooie rode ogen met een oranje omranding niet vergeten worden. Al met al een prachtige verschijning, die de moeite waard is om met de verrekijker te bestuderen. Waar de naam vandaan komt is niet met zekerheid te zeggen. Het eksterdeel spreekt voor zich, de veerkleuren van de scholekster komen overeen met die van de gewone ekster. Waarschijnlijk komt het van een verbastering van schelp, scholp, schol. In sommige streken van Nederland wordt de scholekster "bonte piet" genoemd, een verwijzing naar zijn verenkleed en zijn roep. In het Engels heet de scholekster 'oystercatcher' en ook in het Frans en Duits kent de naamgeving een verwijzing naar het vangen van oesters. Een hele onterechte verwijzing, want de scholekster is helemaal niet bij machte om een oester te openen en op te eten. Wat eet deze steltloper dan wel? Aan de kust en in het waddengebied zijn dat vooral kleinere schelpdieren zoals kokkels en mosselen. Maar ook garnalen en ongewervelde dieren zoals allerlei wormachtigen die in het zand verstopt zitten, staan op het menu. De scholeksters die in de polders op akker- en weidegebieden leven, voeden zich met wormen, emelten en insecten die in de grond leven. Dat verschil in dieet heeft ook een invloed op de vorm van de snavel. De schelpdier-specialisten hebben een iets stompere en kortere snavel dan de worm-specialisten. Bij het eten van schelpdieren kent de scholekster twee tactieken. Wanneer de schelp een beetje open staat, wordt met de snavel de sluitspier van bijvoorbeeld de mossel doorgesneden, waardoor deze zich niet meer kan sluiten. Wanneer de schelp niet geopend is, wordt er met de snavel net zolang op de schelp gehamerd tot deze kapot

gaat en de mossel of kokkel alsnog kan worden opgegeten. Het is maar goed dat de snavel van de scholekster zo intensief wordt gebruikt, want zijn snavel zou zonder de slijtage in één jaar tijd drie keer zo lang zijn. De scholekster is een monogame vogel die vaak jaren lang met dezelfde partner leeft en ook in het zelfde territorium broedt. Dat territorium wordt zowel tegen soortgenoten als tegen andere indringers fel verdedigd. De broedtijd loopt van half april tot in juli. Aan het nest worden niet veel eisen gesteld. Een kuilje tussen wat kiezelstenen of in het half hoge gras is vaak al voldoende. In dat nest worden meestal drie en soms vier eieren gelegd. Na een kleine vier weken broeden door beide ouders komen de jongen uit het ei en verlaten al na een paar uur het nest. In tegenstelling tot de meeste andere weidevogels worden de jongen nog geruime tijd door de ouders gevoerd. Vliegvlugge jongen zijn van hun ouders te onderscheiden doordat de zwarte veren nog donkerbruin zijn en de snavelpunt niet rood, maar donker van kleur is. Scholeksters worden onder normale omstandigheden zo'n 25 jaar oud. In 2016 is er op de Maasvlakte zelfs

scholekster

een individu gezien dat 46 jaar oud was. Dit kon worden vastgesteld aan de hand van de ring om zijn poot. Op tweejarige leeftijd was deze vogel in 1972 op Texel geringd. De laatste twee decennia worden er steeds vaker broedgevallen gerapporteerd op platte daken waar grind op ligt. Een logische verklaring hiervoor kan zijn dat er op zo'n dak geen hinder wordt ondervonden van grondpredatoren, zoals vos en hermelijn. Wel blijven op zo'n dak bijvoorbeeld zilvermeeuwen en kraaiachtigen een geducht risico op verstoring en vernietiging van het broedsel. Andere risico's van dit 'dakbroeden' zitten opgesloten in de ondernemende aard van de jongen. Bij hun uitstapjes over het dak kunnen zij gemakkelijk in een hemelwaterafvoer terecht komen of zelfs van het dak afvallen. Deze nadelen lijken echter niet op te wegen tegen de voordelen, want veel van dergelijke dakterritoria worden al jaren achter elkaar gebruikt. Ook in Zaltbommel zijn er diverse plaatsen waar de scholekster bij herhaling jongen grootbrengt op het dak van een flat of kantoorgebouw. Van de ± 75.000 broedparen die er in 2009 werden geteld/geschat vond naar schatting 4% hun territorium op daken van gebouwen. De reden dat dit artikel over de scholekster gaat is dat het, net als met andere weidevogels, niet goed gaat met deze soort. Sinds het instellen van 'De vogel van het jaar' is de scholekster de enige soort die voor de tweede keer deze titel te beurt valt. Helaas een twijfelachtige eer, omdat de titel meestal betekent dat het slecht gaat met die soort. Het grootste aantal broedparen werd rond de eeuwwisseling geteld, zo'n 80.000 tot 130.000. Sinds die

tijd is het aantal echter met ongeveer tweederde afgenomen! Er zijn diverse oorzaken voor deze afname aan te wijzen. Denk daarbij aan verslechtering van de voedselsituatie in het Waddengebied (mechanische kokkelvisserij), intensivering van de landbouw in binnendijkse broedgebieden en verruiging van de kwelders. Maar ook de eerder genoemde predatie door vossen en de van oudsher niet bij de broedtijd horende hoogwaterstanden in buitendijkse gebieden zijn niet te onderschatten factoren. Voor overwinterende scholeksters zijn ook de foerageermogelijkheden op de populaire locaties, noordelijk waddengebied en Zeeuwse rivierdelta, verslechterd. De door Japanse oesters overgroeide mosselbanken en een sterke achteruitgang van het nonnetje, wat een alternatieve voedselbron is, hebben er onder andere voor gezorgd dat het voedselaanbod in de winter is teruggelopen. Ook de erosie van droogvallende platen in de zuidwestelijke delta heeft een negatief effect op de mogelijkheden die de scholekster heeft om in de winter zijn kostje bij elkaar te scharrelen. Om een goed beeld te krijgen van welke maatregelen er nodig zijn voor de verbetering van de leefomgeving van de scholekster, zodat bijvoorbeeld een groter deel van de kuikens overleeft, moet er meer onderzoek worden gedaan. Ook u kan daar als vrijwilliger een bijdrage aan leveren. Ga naar <https://sovon.nl/tellen/telprojecten/jaar-van-de-scholekster> en lees hoe u met een eenvoudige telling dit onderzoek kunt helpen.

Erwin van der Speld

Bronvermelding:
Websites: Sovon, Vogelbescherming, chirpscholekster.nl, mijnblogje.nl
Boeken: Vogelatlas van Nederland editie 2018, Vogels om ons heen – Ko Zweeres

Helaas een twijfelachtige eer, omdat de titel meestal betekent dat het slecht gaat met die soort

Wezel

Wie van de drie

Kleine marterachtigen: van groot naar klein

Alle drie hebben een lang lijf en korte poten en springen in de vorm van golfjes

Drie kleine marterachtigen: de bunzing, de hermelijn en de wezel staan centraal in dit artikel. De das, de steenmarter en de boommarter stonden in een eerdere uitgave al in het zonnetje. Waar komen we ze tegen? Langs een rommelige grasrand, langs een vaart of sloot, langs een fietspad. Alles wat beschutting geeft: een houtwal, een bouwvallige schuur, hollen, gangenstelsels, zelfs een rioolpijp. Kijken en vluchten is belangrijk voor ze.

De bunzing is het grootst, die lijkt wel een kat op lage poten. Aanmerkelijk kleiner is de hermelijn, twee derde van diezelfde kat, en de wezel... nog niet de helft. Alle drie hebben een lang lijf en korte poten en springen in de vorm van golfjes, ook wel de martersprong genoemd. Hun pootafdrukken lijken zo erg op elkaar, dat ze moeilijk uit elkaar te houden zijn en hun toch te onderscheiden uitwerpselen hebben ook weer veel overlap. De werkgroep kleine marterachtigen is natuurlijk erg in haar sas met de camera's die we tot onze beschikking hebben. Dikwijls herkennen we het beest(je) meteen. Deze kleine marterachtigen hebben nagels in voor- en achterpoten die niet teruggetrokken kunnen worden. Kortom, het valt niet mee om juist te determineren. Hoe potig is de pootafdruk van een bunzing? Helemaal niet. Een nerts, een fret, een grote hermelijn en een kleine steen- en boommarter hebben ongeveer dezelfde. Fretten zijn gedomesticeerde bunzingen.

Bunzing (Mustela putorius)

Kop-romp: 30-47 cm, staart: 9-19 cm

De bunzing heeft een donkergekleurde vacht met doorschinerende lichte ondervacht, een witgelige koptekening (gezichtsmasker) en oren met een lichte rand. Hij heeft een witte ring om zijn neus, alsof hij een kommetje yoghurt leeg slurpte en daarna neus en bek aflikte, een witte cirkel blijft over.

Bunzing; foto: Peter Trimming

De bunzing jaagt over de grond en probeert zijn prooi te verrassen. Het is beslist geen acrobaat. Als een bunzing op een boerderij in het kippenhok belandt, maakt hij niet één, maar zo mogelijk alle kippen dood. Een vos doet dat ook. De bunzing jaagt bij voorkeur van zonsondergang tot zonsopkomst. Hij is er, toch zie je hem sporadisch.

Hermelijn; foto: Frank Vassen

Hermelijn (Mustela erminea)

Kop-romp: 22-30 cm, lange staart met zwarte punt of pluim

De hermelijn heeft een roodbruine rug en witte tot gele buik. De lijn tussen rug en buik is mooi strak.

Hermelijnen jagen voornamelijk in hollen van muizen of mollen: ze leven zo mogelijk van muizen (stapelvoedsel). Hun gehoor en reuk zijn belangrijk bij de jacht, in de hollen is het donker. Mui-

zen worden door één beet in de schedel of nek in enkele seconden gedood. De gedode muizen dienen wel als wandbekleding (lees: isolatie) voor het nest.

Wezel

Wezel (Mustela nivalis)

Kop-romp: 15-20 cm (het formaat van een rat), een korte staart

De rug van een wezel is roodbruin, zijn buik (room)wit en hij heeft bruine vlekjes in de hals. De kleurlijn tussen rug en buik is meestal grillig. De wezel toont min of meer hetzelfde gedrag als de hermelijn. In het open veld zijn ze kwetsbaar en daarom jagen ze voornamelijk in hollen en dat doen ze alleen maar als dat per se moet, want ze rusten ook héél graag uit: slapen! Ze bewonen hollen van waaruit hun prooien makkelijk of goed te bereiken zijn. Woelratten en woelmuizen zijn hun favoriet.

In sneeuwgebieden (o.a. Scandinavië) krijgt de hermelijn een witte vacht, alleen het uiteinde van zijn staart blijft zwart. Al eeuwen geleden werden die beestjes gevangen en hun huiden werden gebruikt voor bontmantels. Keizers en monarchen zijn er door de eeuwen heen mee afgebeeld.

Specht en hermelijn

Een hermelijn op een specht, het is een wereldberoemde foto. Een evacuatie? Nee! De herme-

Groene specht met wezel; foto: Martin Le-May

lijen bespringt de specht en op één beet na is de specht dood. Wat is zijn geluk? Hij vliegt op met hermelijn en al. De hermelijn maakt zijn eerste en waarschijnlijk enige vliegtochtje en is vast stomverbaasd of doodsbenuwd. Na enige tijd landt de specht en de hermelijn pakt onmiddellijk zijn biezen. Deze foto is dus wereldberoemd: een vlucht met aanvaller op de schouders niet, het komt vaker voor...

Napoleon Bonaparte, u herkent hem natuurlijk meteen. Hij draagt een hermelijnen keizersmantel. De hermelijn is wit alleen zijn staart heeft een zwart kwastpuntje. Raad eens hoeveel hermelijnen er in deze keizersmantel verwerkt zitten...

Zo'n moment op een schilderij vast te leggen is een eeuwenoude traditie. Velen gingen hem voor, velen volgden. Zelfs koning Willem-Alexander waagde het. De mantel is ouder dan de Partij voor de Dieren. 's Lands wijs, 's lands eer.

Bunzing-leed

Onlangs kon ik de slaap niet vatten en ik besloot aan het water eens diep adem te halen Ik reed over de Waaldijk naar het westen plots moest ik bovenop mijn rem gaan staan precies bij het te realiseren hospice banjerde een bunzing

Dezelfde dag nog aan de andere kant lag een bunzing dubbelgevouwen en geplet

Ik hoopte dat die niet dezelfde was de mijne kwam uit Kerkwijk was deze niet net terug uit Tuijl?

Het maakte natuurlijk niet veel verschil Voor de Bunzing in kwestie

Jaap Sluiter

Kleine marter	Gewicht vrouw	Gewicht man	Kop-romp v/m	Staart
Bunzing	300-900 gr.	500-1800 gr.	30-47 cm	9-19 cm pluim
Hermelijn	140-260 gr.	150- 445 gr.	22-30 cm	7,5-12 Zwart uiteinde
Wezel	40- 85 gr.	65- 150 gr	15-20 cm	Kort en puntig

colofon

Natuurlijk Bommelerwaard is een uitgave van de Natuurwacht Bommelerwaard en verschijnt tweemaal per jaar. Prijs: leden, gratis, losse nummers, € 3,50

Redactie:
Ton van Balken
Rien Melis
Harry Kolman
redactie@natuurwachtbommelerwaard.nl

Vormgeving en opmaak:
Harry Kolman

vereniging

Natuurwacht Bommelerwaard
Postbus 157
5300 AD Zaltbommel
email: info@natuurwachtbommelerwaard.nl
website: www.natuurwachtbommelerwaard.nl

bestuur

voorzitter Harry Kolman, Zaltbommel
secretaris Cassandra van Altena, Zaltbommel
penn.meester Lot Tönis, Zaltbommel
leden Dirk Muller
Ton van Balken
Erwin vd. Speld

contactpersonen werkgroepen

WG Kleine marters, Arnout de Mooij
arnoutdemooij@gmail.com
WG Landschapsbeheer, Ton van Balken
acvanbalken@upcmail.nl
WG Akkervogels, Hanneke Verheul
akkervogels@natuurwachtbommelerwaard.nl
WG Steenuilen, Harry Kolman
h.kolman@natuurwachtbommelerwaard.nl
WG Torenvalken, Ton van Balken
acvanbalken@upcmail.nl
WG Vlinders, Lot Tönis
vlinderwerkgroep@natuurwachtbommelerwaard.nl
WG Vogels, Dirk Muller
nwb.d.muller@gmail.com
WG Poelen, Gerard Terpstra
poelen@natuurwachtbommelerwaard.nl
WG Natuurwandelingen
nwb.d.muller@gmail.com
WG Planten
nwb.d.muller@gmail.com

colofon, verenigingsnieuws en activiteiten

Algemene Ledenvergadering

- De algemene ledenvergadering zal dit jaar plaatsvinden op woensdag 22 maart in de Gasthuiskapel in Zaltbommel. Tijdens de vergadering worden de jaarverslagen van 2022 besproken en de plannen en begroting voor 2023 gepresenteerd. Harry Kolman (voorzitter) en Dirk Muller (algemeen bestuurslid) zijn aftredend en herkiesbaar. Meer informatie is te vinden in de uitnodiging en op onze website.

Stimulansprijs voor Vogelatlas Bommelerwaard

- Coördinatoren van de Vogelatlas Bommelerwaard Cassandra van Altena en Arnout de Mooij werden 19 oktober in het zonnetje gezet door Sovon Vogelonderzoek Nederland. Tijdens een bijeenkomst voor de atlasellers ontvingen zij tot hun grote verrassing uit handen van directeur Theo Verstrael de Sovon Stimulansprijs 2022. Deze prijs wordt uitgereikt 'aan vogelaars die zich sinds kort op een bijzondere manier inzetten voor één of meerdere telprojecten en daar andere vogelaars op een enthousiaste manier bij betrekken'. In een e-mail naar de atlasellers schreven Cassandra en Arnout: "We zijn trots dat we de stimulansprijs 2022 van Sovon in ontvangst mochten nemen. Een stimulans om van de atlas een mooi boek te maken is het zeker. Zonder de groep tellers, die we gevormd hebben, zou dit een onhaalbaar doel zijn. We beschouwen de prijs dan ook als een waardering en vooral een aanmoediging voor ons allemaal. Veel dank dus aan al onze tellers!"

Big Day 2023

- De derde Big Day in de Bommelerwaard zal dit jaar zijn op 12 en 13 mei in de gemeente Zaltbommel. De eerste twee edities waren erg succesvol. We hopen weer op een mooie editie en opkomst in 2023!
- De Big Day is een wedstrijd, maar plezier in vogels kijken staat voorop. Teams proberen binnen 24 uur zoveel mogelijk vogelsoorten te spotten. We starten vrijdag 12 mei om 19.00u. en eindigen op zaterdag 13 mei om 19:00u. Met je team ga je op zoek naar zoveel mogelijk vogelsoorten, dit jaar binnen de gemeentegrenzen van Zaltbommel. Het team mag zich niet verspreiden en blijft bij elkaar: wel zo gezellig. Hoe lang je wilt tellen, mag je met je team zelf bepalen: de volle 24 uur, of slechts een paar uurtjes, het gaat om de lol. Maar hoe langer je telt, hoe meer kans je natuurlijk maakt om de trofee te winnen: de inmiddels felbegeerde Bommelerwoerd!
- Zin om mee te doen? Geef dan je team (twee tot vijf personen) vóór 30 april op bij Cassandra van Altena via info@natuurwachtbommelerwaard.nl. Er wordt een eigen bijdrage van €5,- per persoon gevraagd voor het avondeten op zaterdag, wanneer we de dag gezellig met elkaar afronden.

Ruimtelijk ordening en natuurprojecten Bommelerwaard

In de Bommelerwaard lopen veel projecten die zich op natuur richten of daar invloed op hebben. Projecten onder de aandacht van de Natuurwacht zijn (geweest):

Gebiedsontwikkeling Alem.

De plannen voor ontzanding bij Alem houden de gemoederen bezig. De Natuurwacht neemt nog altijd deel aan de klankbordwerkgroep

Perceel Velddriel.

De Natuurwacht wilde een kavel pachten in Velddriel t.b.v. (agrarische) natuurontwikkeling, in samenspraak met agrarische

natuurvereniging De Capreton. De aanvraag van de Natuurwacht is nog niet gehonoreerd door de provincie. Medio 2023 komt op dit kavel een klompenpad, ook hierbij is de Natuurwacht betrokken.

Poel Nieuwaal.

De Natuurwacht en de dorpsraad van Nieuwaal zijn in gesprek over een mogelijke plaatsing van een oeverwaluwand bij de poel van Nieuwaal. De ideeën worden in het voorjaar verder uitgewerkt.

Activiteitenagenda maart 2023 – september 2023

Datum	Soort activiteit	Thema	Informatie
Za 4-3	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Kloosterwiel Ten oosten van Kloosterwiel ligt nabij de volkstuinten een kavel met oude knotwilgen, waar veelal de houtsnip verblijft. We gaan de wilgen snoeien.	Aanvang: 10.00 uur tot 13.00 uur Startpunt: Waaldijk ter hoogte van Kloosterwiel. Contactpersoon: Ton van Balken
Zo 5-3	Natuurwandelingen voor leden	Voorjaarsflora in Neerijnen Neerijnen staat bekend om een rijke stinzenbeplanting. Zowel in de kasteeltuin als in het bos is veel variatie in voorjaarsflora. We hopen Vroege sterhyacint, holwortel, vingerhelmbloem, blauwe anemoon, longkruid en andere soorten te kunnen noteren.	10.00 uur kasteeltuin bij de kerk Deze activiteit is voor leden van de Natuurwacht, het betreft informele wandelingen waarbij we elkaar wijzen op wat we tegenkomen. Geïnteresseerden kunnen zich aanmelden via Dirk Muller
Wo 22-3	Algemene Ledenvergadering	Algemene Ledenvergadering NWB Leden zijn van harte uitgenodigd om de jaarlijkse ledenvergadering bij te wonen.	Zie voor meer informatie de uitnodigingsbrief en onze website. Contactpersoon: Cassandra van Altena
Vrij 31-3	Openbare excursie	Fietsrondje na zonsondergang: Patrijs en Steenuil bij Bruchem De Patrijs is een akkervogel die in Nederland steeds schaarser wordt. Bij Bruchem houdt een groepje patrijzen de afgelopen jaren dapper stand. Hopelijk zijn ze er deze lente ook weer. Vooral in de schemering laten patrijzen hun mechanische roep horen. Dat opmerkelijke geluid gaan we vanavond proberen te ontdekken als de zon rond 20:10u ondergaat. Daarna fietsen we een klein rondje om Bruchem, op zoek naar een ander sympathiek vogeltje dat graag van zich laat horen in het donker, de Steenuil. Ongeveer een uur na zonsondergang zijn we weer terug op het startpunt. Meld je aan om deel te nemen aan deze fietsexkursie.	Start: 20.00 uur (kom op de fiets!) bij hoek Krangstraat/Molenstraat (bij waterpomp) in Bruchem Duur: 1-1,5 uur Deelname: gratis Graag aanmelden bij Arnout de Mooij via arnoutdemooij@gmail.com.
Za 1-4	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	10.00 uur-13.00 uur Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken

Zo 16-4	Natuurwandelingen voor leden	Brakelse benedenwaard In de Brakelse benedenwaard zijn geulen gegraven in het kader van ruimte voor de rivier. De geulen lopen in de winter vol en dat zorgt voor een mooie dynamiek in het gebied. Stroomdalgrasland, slikkige oevers en eilandjes zorgen voor een gevarieerd uiterwaardenlandschap. Water- en graslandvogels en misschien de zeearend die zich hier nog wel eens laat zien maken het een interessant gebied voor natuurliefhebbers.	Start 10:00 uur op de dijk bij de Batterij onder Brakel Deze activiteit is voor leden van de Natuurwacht, het betreft informele wandelingen waarbij we elkaar wijzen op wat we tegenkomen. Geïnteresseerden kunnen zich aanmelden via Dirk Muller
Wo 19-4	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	10.00 uur-12.30 uur Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 22-4	Openbare excursie	Vlinderexcursie Lieskampen Natuurgebied De Lieskampen is bijzonder rijk aan vlinders. Door het jaar heen kun je ruim 20 soorten waarnemen. April is een mooie maand om op zoek te gaan naar het Oranjetipje. Bij slecht weer gaat de excursie niet door.	Start: 13.30 uur parkeerplaats bij de Lieskampen (Donkerkade, Gameren) Duur: 1,5 tot 2 uur Deelname: gratis Contactpersoon: Ton van Balken
Za 29-4	Openbare excursie	Vroege vogelexcursie: rietvogels in het Munnikenland Vroeg uit de veren voor deze vogelexcursie! In het Munnikenland zijn veel rietvogeltjes als blauwborst, kleine karekiet en rietzanger die 's ochtends vroeg uit volle borst zingen. We maken ook kans om de roerdomp en waterral te horen. Aan vogels sowieso geen gebrek in dit gebied: gele kwikstaart, kievit, veldleeuwrik, talloze watervogels... Meer dan de moeite waard om de wekker voor te zetten!	Start: 6.00 bij parkeerplaats Munnikenlandse Maaskade/Schouwendijk (aangegeven met P), Poederoijen Duur: 2 uur Deelname: gratis Contactpersoon: Cassandra van Altena en Arnout de Mooij
Za 6-5	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	10.00 uur-13.00 uur Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Vrij 12 en Za 13 mei	Big Day Zaltbommel	Big Day Zaltbommel Vogelspotwedstrijd waarin teams proberen zoveel mogelijk vogelsoorten te spotten binnen 24 uur in de gemeente Zaltbommel. Een wedstrijd waarin gezelligheid en plezier in vogels kijken voorop staan. Na de wedstrijd volgt gezamenlijk eten en wedstrijduitslag. Teams strijden om een trofee: de enige echte Bommelerwaard!	Start: vrijdag 12 mei, 19.00 uur (locatie volgt) Eind: zaterdag 13 mei, 19.00 uur Eigen bijdrage: €5,- p.p. Teams (2-5 pers.) melden zich aan via info@natuurwachtbommelerwaard.nl vóór 30 april.
Wo 24-5	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	10.00 uur-12.30 uur Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 3-6	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	10.00 uur-13.00 uur Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 10-6	Openbare excursie	Vlinderexcursie Lieskampen Wederom een vlinderexcursie in het vlinderrijke Natuurgebied De Lieskampen. In deze periode vliegen onder andere het Bruin zandoogje, Gehakelde aurelia en het Landkaartje. Bij slecht weer gaat de excursie niet door.	Start: 13.30 uur parkeerplaats bij de Lieskampen (Donkerkade, Gameren) Duur: 1,5 tot 2 uur Deelname: gratis Contactpersoon: Ton van Balken
Wo 21-6	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	10.00 uur-12.30 uur Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Zo 25-6	Natuurwandelingen voor leden	Over de dijk, door de uiterwaarden. Nieuw fort St. Andries - Heerewaarden In deze uiterwaarden wordt sinds kort meer ruimte gegeven aan de natuur. De rivier kan daardoor meer zijn gang gaan en dat zal zijn uitwerking hebben op de vegetatie. Tijdens de wandeling lopen we door de uiterwaarden in de richting van het dorp Heerewaarden.	Start 10.00 uur bij de parkeerplaats van nieuw fort St. Andries Deze activiteit is voor leden van de Natuurwacht, het betreft informele wandelingen waarbij we elkaar wijzen op wat we tegenkomen. Geïnteresseerden kunnen zich aanmelden via Dirk Muller

Vrij 30-6	Openbare excursie	Gierzwaluwen in Zaltbommel Gierzwaluwen zijn magische vogels: ze verblijven vrijwel hun hele leven in de lucht, komen alleen aan de grond om te broeden, en verblijven maar 3 maanden in Nederland. In Zaltbommel broeden ze op heel wat plekken in de oude binnenstad. In deze tijd zijn de jongen grotendeels uitgevlogen en kunnen we genieten van hun heerlijke gekrijs!	Start: 21.00 uur Waaldijk t.h.v. Oude Wasserij (op de dijk bij parkeerplaats) Duur: ongeveer 1,5 uur Deelname: gratis Contactpersoon: Cassandra van Altena
Za 1-7	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	10.00 uur-13.00 uur Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 8-7	Openbare excursie	Libellenexcursie Lieskampen De Lieskampen is een nat natuurgebied dat een ideaal biotoop vormt voor libellen. Natuurgebied. Door het jaar heen kun je ruim 25 soorten waarnemen. Tijdens deze excursie hopen we oeverlibellen, keizerlibellen wellicht ook zeldzame soorten zoals de vuurlibel te zien. Natuurlijk ook aandacht voor vlinders en vogels. Bij slecht weer gaat de excursie niet door.	Start: 13.30 uur parkeerplaats bij de Lieskampen (Donkerkade, Gameren) Duur: 1,5 tot 2 uur Deelname: gratis Contactpersoon: Ton van Balken
Wo 19-7	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	10.00 uur-12.30 uur Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Augustus	Openbare excursie	Nachtvlindernacht Traditiegetrouw organiseert de Vlinderwerkgroep in augustus een nachtvlindernacht. Houd de website in de gaten voor de exacte datum, tijdstip en locatie.	Contactpersoon: Lot Tönis
Za 5-8	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	10.00 uur-13.00 uur Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 2-9	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	10.00 uur-13.00 uur Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Wo 20-9	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	10.00 uur-12.30 uur Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Wo 20-9	Lezing	Lezing vlinders van de Bommelerwaard Op de dijken en in de uiterwaarden komen vele soorten vlinders voor. Ook natuurgebied De Lieskampen is rijk aan vlinders. Ton van Balken vertelt u over de vele soorten en hun leefwijze. Mooie kans om uw kennis over vlinders uit te breiden.	Aanvang: 19.30 uur tot 21.30 uur Locatie: Gasthuiskapel, Gasthuisstraat 34, Zaltbommel. Toegang: gratis Contactpersoon: Ton van Balken
Za 7-10	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	10.00 uur-13.00 uur Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken

Raadpleeg voor de laatste informatie over de excursies het bericht op de website van de Natuurwacht Bommelerwaard.

Contactgegevens voor de excursies en de werkgroepen:

Cassandra van Altena	secretaris@natuurwachtbommelerwaard.nl	06-10737278
Ton van Balken	acvanbalken@upcmail.nl	06-15336335
Dirk Muller	nwb.d.muller@gmail.com	0418-518366
Lot Tönis	vlinderwerkgroep@natuurwachtbommelerwaard.nl	06-13512226
Arnout de Mooij	arnoutdemooij@gmail.com	06-52064637

Vuurlibel

Libellen in de Bommelerwaard als gevolg van de klimaatverandering

Heeft klimaatverandering alleen maar nadelen of zijn er ook voordelen?

Heeft klimaatverandering alleen maar nadelen of zijn er ook voordelen? Vooral in de gematigde en noordelijke streken – waar Nederland bij hoort – heeft de opwarming van het klimaat voordelen. Zo kunnen bijvoorbeeld libellen die in Zuid-Europa algemeen zijn hun toevlucht gaan zoeken in het noorden, omdat het in de zomer een paar graadjes warmer wordt. Dat geldt thans al voor de vuurlibel en in mindere mate voor de Zuidelijke keizerlibel.

Vuurlibel (v)

Vuurlibel (*Crocothemis erythrea*)

Een vuurlibel in de Bommelerwaard, dat kan toch niet? Op vakantie in Zuid-Europa is dat goed mogelijk, maar in Nederland? En toch is het zo! Sinds 1993 worden er bij regelmaat vuurlibellen in Nederland gezien. Het mannetje is in zijn geheel rood en heeft een oranje-gele vlek op de achtervleugel. De vrouwtjes zijn zandkleurig tot olijfgroen met een rugstreep op het achterlijf. Vuurlibellen vliegen vanaf half juni tot begin september en kunnen worden waargenomen bij kleine voedselrijke plasjes, sloten en kanaaltjes. De poten hebben dezelfde kleur als het lijf. Wellicht dankzij de klimaatverandering komt hij nu algemeen voor in Nederland, hij komt zelfs tot voortplanting. In 2019 werd

de vuurlibel op een plas in de Buitenpolder Heerewaarden gezien. In 2020 werden in het Munnikenland meerdere exemplaren gezien, waarbij ook sprake was van paringsgedrag en ei-afzetting. Het vrouwtje zet alleen al dippend boven het water de eitjes af. Tenslotte werd er in 2021 voor het eerst in de Lieskampen een vuurlibel waargenomen.

Zuidelijke keizerlibel

Zuidelijke keizerlibel

(*Anax parthenope*)

Pas in 2006 werd er voor het eerst in Nederland voortplanting geconstateerd. De Zuidelijke keizerlibel is nog steeds een zeldzame verschijning in Nederland. Deze van oorsprong mediterrane soort wordt voornamelijk gezien op grote stilstaande wateren met een dichte oevertvegetatie. Dat kunnen grote plassen zijn en zandafgravingen of restanten van een oude meander, zoals in de Buitenpolder van Heerewaarden in 2019. De keizerlibel is een grote libel met groene ogen en een bruin achterlijf met een blauw 'zadel'. Boven het zadel bevindt zich een gele streep. De vrouwtjes hebben iets meer blauw op het achterlijf, maar zijn verder nagenoeg gelijk aan het mannetje. Een belangrijk verschil met de Zadellibel is dat deze libel bruine ogen heeft.

Zuidelijke keizerlibellen vliegen van juni tot augustus. Na de paring worden de eieren in tandem afgezet.

Opwarming

Als de opwarming van het klimaat doorzet kunnen op termijn ook de volgende libellen in Nederland en dus ook in de Bommelerwaard zich gaan vestigen: Zuidelijke glazenmaker, Zuidelijke Oeverlibel, Zuidelijke heidelibel. Deze drie soorten zijn nu al incidenteel waargenomen en

worden voor Nederland geassocieerd als zeer zeldzaam.

Overigens wil ik met het bovenstaande niet pleiten vóór de klimaatverandering. Want in Nederland gaat dit gepaard met grote nadelen, zoals zeespiegelstijging, verzilting van de bodem en vaker extreem weer. Dus wie aan de dijk woont en het overstromingsgevaar ziet toenemen, zal minder blij zijn dan de liefhebber van libellen.

Rien Melis

Overigens wil ik met het bovenstaande niet pleiten vóór de klimaatverandering

Zuidelijke keizerlibel ei-afzetting

atalanta op brandnetel

Vlinders en hun waardplanten

Vlinders, eitjes, rupsen, poppen

De eerste vlinder na de winter geeft een euforisch gevoel: het is voorjaar! Het is een dagpauwoog die de hele winter onbeweeglijk in een boomspleet heeft gehangen en nu de warme zonnestralen opzoekt. Haar taak is nu eitjes leggen. Niet lang daarna komt er beweging in de poppen die laag in de vegetatie overwinterd hebben: de eerste koolwitjes vliegen uit. In mei komen de trekvlinders terug met een zuidelijke wind: atalanta en distelvlinder, vaak gefafeld door de lange vlucht. Ook hun taak is eitjes leggen.

Klein koolwitje

Hoe doen die vlinders dat toch?

Een verhaal: Klein koolwitje in De Lieskampen. Ze zat doodstil op het takje waarlangs ze zojuist omhoog gekropen was, alleen haar lijfje pompte. Haar vleugels waren verfrommeld, ze was net uit haar pop gekropen. Langzaam begonnen haar vleugels zich te vullen met lucht. Ze was heel kwetsbaar, als er maar geen hongerige koolmees langs kwam. Het duurde een paar uur voor ze haar vleugels spreidde en... daar vloog ze, onwennig nog. De onderkant van haar helderwitte vleugels met de zwarte punt hadden nog een gelige gloed. Ze nam de omgeving in zich op: de hoge bomen, het grasland, de struiken en de sloot. Eindelijk streek ze, moe gefladderd, neer op de bloeiende kattenstaart en voor het eerst stak ze haar rol-

tong in een bloem. De nectar deed haar goed. Ze vloog van bloem naar bloem en ontdekte ook het bloemhoofdje van de Kale jonker en het knooppkruid waar ze de nectar uit dronk. Toen de warme zon verdween, verschool ze zich onderaan een blad.

De dagen daarop bleef ze in de buurt. Ze trok zich weinig aan van de grote atalanta, die naast haar op de kattenstaart zat, maar toen een Bruin zandoogje té dichtbij kwam, vloog ze op. Ze rook met haar antennes een aantrekkelijke geur: een mannetje vloog om haar heen. Ze vlogen samen op en cirkelden om elkaar heen, vlogen hoger en hoger. Ineens liet zij zich vallen. Ze richtte haar achterlijf op. Het duurde nog even voordat het mannetje haar weer gevonden had. Een paar dagen later zocht ze naar een goede plant om haar eitjes af te zetten. Instinctief wist ze dat dat niet de heerlijke kattenstaart of het knooppkruid was. Het moest een plant zijn waar ze zelf vroeger, als rups, ook van gegeten had. Met haar pootjes "proefde" ze de planten en ze koos een koolzaadplant.

Klein koolwitje op koolzaad

Uitgebloeid, maar dat gaf niet, de bladeren zouden goed zijn voor de rupsen. Zittend op de bladrand, boog ze haar onderlijf en zette een eitje af op de veilige onderkant van het blad. Zo vloog ze van blad naar blad en verspreidde haar eitjes over de plant.

Na drie weken had ze zeer veel eitjes gelegd.

Haar vleugels waren beschadigd geraakt en het vliegen ging steeds moeilijker. Ze zocht een beschut plekje en stierf.

Waardplanten zijn héél belangrijk

Komt uit deze dikke rups zo'n mooie vlinder? Het heeft lang geduurd voordat mensen het verband zagen, zeker omdat het tussenstadium, de pop, meestal onzichtbaar is. Nu weten we dat we zuinig moeten zijn op de rupsen. Dat kan alleen als we hun leefwijze kennen en weten wat ze eten. Onderzoeken daarnaar leverden verrassende feiten op. Planten, die wij als onkruid zien, blijken cruciaal te zijn voor rupsen en dus voor vlinders. Elke soort heeft zijn eigen voorkeuren. De Grote brandnetel is zo'n belangrijke waardplant. De dagpauwoog, Kleine vos en landkaartje leggen allemaal hun eitjes op deze, door ons verguisde, plant. Laat de Grote brandnetel achter in de tuin dus maar staan.

Oranje tipje op pinksterbloem

Look-zonder-look is de waardplant voor het oranjetipje. Een bijzonder vlindertje dat in het voorjaar volop vliegt in De Lieskampen, hoewel de aantallen achteruit gaan. En dat komt voornamelijk door de afname van de look-zonder-lookplanten. Het oranjetipje legt haar eitjes ook op pinksterbloemen, maar ook daar zien we steeds minder van.

Het oranjetipje heeft maar één generatie per jaar. Daarop sorteren de rupsen voor, door, na het verorberen van hun pinksterbloem, de waardplant te verlaten en zich te verpoppen op een boom of struik. Heel verstandig, want de waardplant zal afsterven. Het is dus belangrijk om niet te maaien voordat de rupsen gaan verpoppen.

Een vlinder die het heel goed doet, is het Bont zandoogje. Zij legt haar eitjes op grassen: kweekgras, witbol, kropaar: allemaal lekkernijen voor de rupsen. Bont zandoogjes hebben voorkeur voor bosranden, maar ook in tuinen komen ze veelvuldig voor. Ze houden, zoals alle vlinders, van zonnige beschutte plekjes.

Het icarusblauwtje is het afgelopen jaar veel geteld in De Lieskampen, maar weinig in de Ar-

Bruin zandoogje

kenswaard. In de Hedelse Bovenwaard deed dit kleine vlindertje het wel goed. De waardplant van het icarusblauwtje is klaver. Alle soorten zijn even lekker: hopklaver, Rode klaver, honingklaver, rolklaver. De rups van de laatste generatie van het seizoen overwintert in de strooisellaag of onderaan de stengel van de waardplant. In het voorjaar verpopt de rups zich op de grond. Deze vlinder houdt van grasland met veel kruiden, dijken, wegbermen en tuinen, als er maar klaver groeit! Laten we zuinig zijn op de waardplanten en zorgen voor rustige hoekjes, want elke verstoring in deze cyclus heeft grote gevolgen.

icarusblauwtjes

Iedere vlindersoort legt eitjes op een andere manier. Het oranjetipje legt maar één eitje per plant, het Klein koolwitje legt één eitje per blad. Het Groot koolwitje legt een groepje eitjes bij elkaar en dagpauwoog doet dat ook, zij legt tot wel driehonderd eitjes op hetzelfde blad. Het landkaartje stapelt de eitjes op. Van alle eitjes bereikt tussen de 1% en 5% het volwassen stadium. Vooral de rupsen zijn een eiwitrijke voedingsbron voor vogels.

De vlinderwerkgroep overlegt met de boswachter van De Lieskampen over beheer en maai-beleid, zodat waardplanten en daarmee de vlinderpopulaties zoveel mogelijk gespaard worden. Laten we in elk geval dit voorjaar weer genieten van onze vlinders.

Lot Tönis
Gerda Snoep

- Nog een paar dagvlinder-soorten met hun favoriete waardplant:
- Koninginnepage: peen, venkel, dille en andere schermbloemigen
- Citroenvlinder: vuilboom en wegedoorn
- Boomblauwtje: vuilboom, klimop, hulst, vlinderstruik
- Distelvlinder: distels, kaasjeskruid, kleine klis
- Gehakelde aurelia: hop en iep
- Groot koolwitje: koolsoorten, en andere kruisbloemigen zoals koolzaad
- Klein geaderd witje: look-zonder-look, pinksterbloem, en andere kruisbloemigen.

onherroepelijk
een romantisch
beeld met de
kleuren geel,
wit, paars en
roze

Koekoeksbloemen

Vroeger...en nu

Als we denken aan bloemrijk grasland in de komgronden dan heeft dit onherroepelijk een romantisch beeld met de kleuren geel, wit, paars en roze op. Boterbloemen, margrietten, knoopkruid en koekoeksbloem vullen onze gedachten. In de voorjaarszon roepen en zingen de kievit, tureluur, grutto en koekoek er op los.

Het is niet gek dat dit ons kader is voor bloemrijke velden. Het is het beeld dat wordt beschreven in natuurbeschermingsblaadjes, in de boeken van J.P. Thijssen en dat we herkennen van komgrondenreservaten zoals de Lieskampen en 't Broek. Het was in jaren voor de ruilverkavelingen kenmerkend voor weilandjes in de komgronden.

Ook ruim voor de landbouwbedrijvende mens onze streek binnentrok zo'n 3500 jaar geleden zag het gebied tussen de rivieren er gekleurd en gevarieerd uit (Argeloo, 2022). Er liepen grote grazers door uiterwaarden en komgronden. Ze hielden het gebied open en boden daarmee kansen aan kruidachtige planten en grassen om te kiemen. Het landschap werd gedomineerd door bossages, doornstruiken, weiden met orchideeën, ratelaar, dotterbloemen, vele soorten grassen en natuurlijk koekoeksbloemen. Als we het hebben over deze koekoeksbloemen hebben we het bij vochtige graslanden meestal over de Echte koekoeksbloem (*Silene flos-cuculi*) (Stichting planten dichterbij, n.d.).

Naast deze roze koekoeksbloemen met hun sliertige kroonbladen vinden we in onze omgeving nog meer soorten binnen datzelfde geslacht (Si-

lene). Deze andere koekoeksbloemen nemen elk hun eigen plek in. Ze hebben hun habitat aan de randen van bossages (dagkoekoeksbloem (*Silene dioica*)) en staan op zonnige, droge plaatsen (de avondkoekoeksbloem (*Silene pratensis*)). In de droge delen van de uiterwaarden waar de grasmat niet gesloten is, wordt sporadisch blaassilene (*Silene vulgaris*) gevonden.

Echte koekoeksbloem

Echte koekoeksbloem (*Silene flos-cuculi*); een voorjaarsbloeiende in vochtige graslanden, typerend voor de komgronden. De soort is sterk achteruit gegaan door de waterstandverlaging waardoor je hem vooral vindt aan slootkanten en in natuurreservaten.

Avondkoekoeksbloem

Avondkoekoeksbloem (*Silene pratensis*); Deze tweehuizige plant bloeit in de zomer aan de randen van bossages vaak in de nabijheid van wormkruid.

Blaassilene

Blaassilene (*Silene vulgaris*); Deze koekoeksbloem met zijn opgeblazen kelk komt voor op voedselrijke, vochtige, kalkbevattende grond.

Dagkoekoeksbloem

Dagkoekoeksbloem (*Silene dioica*); bloeiend vanaf april. Groeit op vochtige, voedselrijke grond in de halfschaduw.]

Waar komt die naam vandaan?

De Echte koekoeksbloem begint met bloeien in de voorzomer wanneer de eerste koekoeken weer in het land zijn. Waarschijnlijk heeft dit een relatie met de naam omdat er oorspronkelijk meerdere vroegbloeiende soorten werden aangeduid met de naam koekoeksbloem. Deze verklaring gaat niet op voor de andere koekoeksbloemen die vaak later in het jaar bloeien.

Een andere verklaring kan het vaak aanwezige schuim van de schuimcicade zijn. Dit schuim werd in de volksmond ook wel 'koekoeksspuug' genoemd (Kleijn, 1970, 187-189) (Weeda et al., 1985, deel 1, 203) (Wersch, 1977, 64).

Overigens werd de Echte koekoeksbloem in verschillende streken steeds anders genoemd. Vleesblom vanwege de kleur, pinksterbloem vanwege de bloeitijd, haneklauwen door de gelijkheid van de bloem met een hanepoot of gerafelde koekoeksbloem vanwege de rafelige bladeren (Kleijn, 1970, 175-176). In de Bommelerwaard wordt hij door ouderen ook wel 'molentjes' genoemd (Van Balken, 2022, p.m.); een toepasselijke naam als je naar de op wieken lijkende kroonbladeren van deze rozerode bloemen kijkt.

Terwijl de officiële Nederlandse naam voor de koekoeksbloem redelijk consistent gebleken is, is de wetenschappelijke naamgeving sinds Linnaeus gewijzigd. De Echte koekoeksbloem had in het verleden de naam *Lychnis flos-cuculi*. *Lychnis* heeft zijn oorsprong in het Grieks en laat zich vertalen als lamp en *flos-cuculi* letterlijk als koekoeksbloem (Coombes, 1994, 111). Andere geslachten met koekoeksbloemen waren *Melandrium* en *Cucubalus*. Inmiddels vallen alle koekoeksbloemen onder het geslacht *Silene*.

Over de naam *Silene* gaan veel verhalen de ronde. Een van deze verhalen gaat over de Griekse bosgod Silenus, vader van de bosnimfen en de

afbeelding van Silenus (Drunken Silenus - Giuseppe De Ribera — Google Arts & Culture, n.d.)

We moeten daarom zuinig zijn op de komgrondreservaten die nog over zijn

• verpersoonlijking van dronkenschap. Hij staat daarom vaak afgebeeld met een dikke buik. Die dikke buik lijkt wel op de bloemkelk verschillende koekoeksbloemen. Een andere verklaring is ontleend aan het Griekse sialon. Het betekent speeksel en kan slaan op de kleverigheid van de plant (Dijkstra, n.d.) (van der Veer, 2010) (De Cleene & Lejeune, 1999, 1112)

Ecologische functie

• Een eigenschap van koekoeksbloemen is dat ze tweehuizig kunnen zijn. Tweehuizig houdt in dat de bloemen of mannelijke, of vrouwelijke bloemen hebben al komt het bij dit geslacht ook voor dat ze eenhuizig zijn (dagkoekoeksbloem en avondkoekoeksbloem). Dit betekent dat de bloemen volledig afhankelijk zijn van insecten voor de bestuiving. Een bestuiver moet eerst de mannelijke bloem bezoeken om vervolgens het stuifmeel af te leveren bij een vrouwelijke bloem. De witte bloemen van de avond- en nachtsilene worden vooral bestoven door nachtelijke insecten. De rood-roze bloemen zijn voor hun voortplanting juist afhankelijk van dagactieve insecten.

Bronnen

• Argeloo, M. (2022). Natuuramnesie: hoe we vergeten zijn hoe de natuur er vroeger uitzag. Uitgeverij Atlas Contact.
• Coombes, A. J. (1994). Dictionary of Plant Names (A. J. Coombes, Ed.). Timber Press.
• De Cleene, M., & Lejeune, M. C. (1999). Compendium van rituele planten in Europa. Stichting Mens en Cultuur.
• Dijkstra, K. (n.d.). Dagkoekoeksbloem - Silene dioica. Wilde-planten.nl. Retrieved December 27, 2022, from <https://wilde-planten.nl/dagkoekoeksbloem.htm>
• Kleijn, H. (1970). Planten en hun naam: een botanisch lexicon voor de Lage Landen (2e druk 1979 ed.). Meulenhoff.
• Stichting planten dichterbij. (n.d.). Flora van Nederland. Retrieved December 27, 2022, from <https://www.floravannederland.nl/planten>
• Thijsse, J.P. (1911). De bonte wei (1e ed.). Verkade's fabrieken N.V. Zaandam.
• Van Balken, T. (2022). persoonlijke mededeling.
• Van der Veer, M. (2010, March 8). Nederlandse namen - Dagkoekoeksbloem (Silene dioica). Plant(en)namen. Retrieved December 27, 2022, from <https://www.plantennamen.info/nederlandse-namen/dagkoekoeksbloem-silene-dioica>
• Weeda, E., Westra, R., Westra, C., & Westra, T. (1985). Nederlandse Oecologische Flora (3e druk 2003 ed., Vol. 1). KNNV.
• Wersch, P. v. (1977). Folklore van wilde planten in België en Nederland. Hollandia.
• - Silene dioica. Wilde-planten.nl. Retrieved December 27, 2022, from <https://wilde-planten.nl/dagkoekoeksbloem.htm>

Fotoverantwoording

• De foto's bij het artikel zijn gemaakt door Dirk Muller met uitzondering van de afbeelding van Silenus.

• Drunken Silenus - Jusepe de Ribera — Google Arts & Culture. (n.d.). Google Arts & Culture. Retrieved December 27, 2022, from https://artsandculture.google.com/asset/drunken-silenus/pwGZ-C_PaljkQ?hl=es

Deze wisselwerking maakt dat koekoeksbloemen model staan voor de variëteit aan planten en insecten die de Bommelerwaardse komgronden rijk moet zijn geweest tot een jaar of 200 geleden. Een landschap met bossages, poelen, vochtige graslanden, oeverwallen en uiterwaarden. Elk met hun eigen soorten planten en dieren. De biodiversiteit moet enorm geweest zijn en het is maar moeilijk voor te stellen hoe geweldig kleurrijk en divers het landschap moet zijn geweest.

We moeten daarom zuinig zijn op de komgrondreservaten die nog over zijn. Waar mogelijk moeten we weer ruimte geven aan halfopen landschappen zoals zich bij Loevestein en in de buitenpolder Heerewaarden weer (heeft) ontwikkelt zodat we nu en in de toekomst een beeld houden van hoe het landschap weer zou kunnen worden.

Dirk Muller

Sperwer (jong)

Sperwers van de Kloosterwiel

De sperwer is een roofvogel die vrijwel uitsluitend op kleine vogels jaagt. Het mannetje is een stuk kleiner dan het vrouwtje. Meneer gaat daarom achter de mezen en de mussen aan, terwijl mevrouw zich ook wel wil wagen aan bijvoorbeeld een Turkse tortel. Pimpelmezen kunnen hun gebruikelijke zang, een vriendelijk hoog belletje, plotseling verruilen door een langgerekte ijle pieptoon. Dat is het sperweralarm. Een seconde later kun je dan een grijze flits over je hoofd verwachten, niet veel meer dan een luchtstroom. Daarna keert de rust terug en zijn de mezen vertrokken.

sperwer (m)

Sperwers leven in halfopen bosachtig gebied. Een grote, rustige tuin met bomen erin kan soms al volstaan. In de Bommelerwaard komt hij ook voor. Op Waarneming.nl is te zien dat de meeste meldingen komen van de bosrijke natuurge-

sperwer (v)

bieden en landgoederen zoals de Boezem van Brakel, landgoed Brakel, Nederhemert-Zuid, de Hedelse Bovenwaard, de Kil van Hurwenen, de Buitenpolder Heerewaarden. Dit zijn natuurlijk ook de plaatsen waar mensen graag naar vogels gaan kijken. Ongetwijfeld verstoppen zich ook sperwers op minder toeristische plekken. Voor de Vogelatlas van de Bommelerwaard (zie kader) proberen we dit jaar zoveel mogelijk territoria in kaart te brengen.

Een goede plek om de sperwer in actie te zien is de Kloosterwiel bij Zaltbommel. De afgelopen drie jaar heeft daar steeds een paartje sperwers gebroed. In tegenstelling tot hun grotere neef, de havik, maken sperwers ieder jaar een nieuw nest. Bij de Kloosterwiel kozen ze hiervoor eerst een plek ten oosten van de plas. Het jaar daarop, in 2021, bevond het nest zich langs een druk belopen pad in het bos ten westen van de wiel.

Ongetwijfeld verstoppen zich ook sperwers op minder toeristische plekken

Een andere keer
verraadde een
hoopje veren
van een grote
bonte specht
dat de sperwer
ook wel z'n
successen boekt

Het was even spannend of ze het daar zouden volhouden. Waarnemingen uit dat jaar:

29 maart 2021:

Kekkerende sperwers bij een nieuw nest. We hopen dat ze het volhouden op deze plek.

5 mei 2021:

Man en vrouw sperwer aanwezig bij het nest, so far so good...

11 juni 2021:

Witte pluizenbolletjes zichtbaar boven de rand van het nest!

Het afgelopen jaar zaten ze in hetzelfde bos, maar dan een stukje verderop. Wederom best dicht bij een wandelpad. Bij toeval viel het al vroeg in het jaar op dat dit wel eens de uitverkoren plek zou kunnen worden. Waarnemingen:

13 maart 2022:

Meneer sperwer verzamelt takjes en lijkt te bouwen aan een nieuw nest.

15 april 2022:

Een tijdje weinig activiteit gezien, maar vrouwtje zit nu inderdaad op het nest te broeden.

18 juni 2022:

Hoera, er zijn drie of vier jongen te zien op het nest!

Het is niet met zekerheid te zeggen dat het steeds hetzelfde paar sperwers is dat hier actief is, maar dat lijkt waarschijnlijk. Het hele jaar door

kun je man en vrouw aantreffen rondom de plas. Vaak zit er eentje aan de rand van het bos bij de volkstuintjes. Een keer zag ik een sperwer boven het water achter een ijsvogel aanzitten. Deze ont kwam ternauwernood.

overblijfselen Grote bonte specht

Een andere keer verraadde een hoopje veren van een grote bonte specht dat de sperwer ook wel z'n successen boekt.

Het wordt weer opletten in maart of de sperwers hier opnieuw gaan broeden. En proberen te ontdekken waar ze dit keer het nest bouwen. Behoedzaam en op gepaste afstand, met een verrekijker, zodat het paar niet verstoord wordt bij de kwetsbare activiteit van het uitbroeden van de eieren en het grootbrengen van de jongen.

Arnout de Mooij

Vogelatlas Bommelerwaard

De Natuurwacht Bommelerwaard is bezig met het maken van een vogelatlas in onze regio. In de periode 2022-2025 worden alle broedvogels en wintervogels van de Bommelerwaard geïnventariseerd door een groep tellers. De resultaten worden in boekvorm uitgebracht.

Voor de tellingen hebben we de Bommelerwaard opgedeeld in zogenaamde kilometerhokken (gebieden van 1 km bij 1 km), waarin een uur lang alle vogels geteld worden. Daarnaast doen we extra tellingen om goede schattingen te kunnen maken van wat lastiger te inventariseren vogels zoals uilen, patrijzen, en kolonievogels.

Dit voorjaar doen we een extra inspanning om de roofvogels te inventariseren. Lijkt het je leuk om mee te zoeken? Kijk dan op onze website voor meer informatie: www.natuurwachtbommelerwaard.nl, bij VogelAtlas (nieuws). Waarnemingen van roofvogels (en andere leuke vogelwaarnemingen!) kun je ook doorgeven via atlas@natuurwachtbommelerwaard.nl.

Lijkt het je leuk
om mee te zoeken?
Kijk dan op onze
website voor
meer
informatie

Zwarte kraai, 75 maal geteld

PTT-619

Woensdag 21 december was het weer zover... de PTT, nee heeft niets met Posterijen, Telegrafie en Telefonie te maken, zoals de wat minder piepjonge lezers wellicht als eerste zullen denken.

PTT staat voor Punt Transect Telling geïnitieerd door SOVON. Met het PTT-project verzamelen we gegevens over de aantalsontwikkeling van vogels die 's winters in Nederland verblijven. Deze telling wordt al sinds 1978 georganiseerd en bestaat uit een telling in december vanaf vaste punten langs een route. Vanwege de eenvoudige opzet is dit 'fietsrondje voor de wetenschap' populair onder vogelaars. Jaarlijks worden meer dan 650 routes verspreid door het hele land geteld.

Wij, Dirk en ik, doen route 619 (zie kaartje) Het betreft 20 punten elk ca. 500m uit elkaar. Op elk

punt wordt er exact 5 minuten geteld en alle vogels die we zien/horen doen mee.

Startpunt op de dijk bij de Kloosterwiel en we beëindigen de telling bij de watertoren van Zaltbommel. We zijn dan ruim twee en half uur onderweg en zijn dan ernstig toe aan erwtensoep o.i.d. ook in een milde winter zoals we dit jaar hadden.

Deze route is gestart in dec. 1986 en is daarna jaarlijks geteld tot en met 1993. Tussen 1993 en dec 2012 is de route niet geteld, totdat wij hem opgepakt hebben. We hebben deze route nu 10 jaar onder onze hoede en aardig om wat bijzonderheden te melden. De eerste periode '86-'93 verder te noemen als P1, de tweede periode van '12-'22 verder te noemen als P2.

Dirk Muller, Harry Kolman

We zijn dan ruim
twee en half uur
onderweg en
zijn dan ernstig
toe aan
erwtensoep

>>>

Telpunt 9:
Was dit alle
jaren al een
punt met weinig
waarnemingen,
nu, volgebouwd
met kassen en
een parkeer-
terrein, blijft er
weinig van over.

opmerkelijke verschillen

soort	P1 (gem)	P2 (gem)	opmerking
Grauwe gans	0	200	
Grote Zilverreiger	0	10	
Holenduif	0	14	
Kievit	450	0	
Krakeend	0	12	
Meerkoet	300	70	
Nijlgans	0	8	
Ooievaar	0	4	
Tafeleend	125	0	
Wintertaling	0	6	
Wulp	5	0	uitschieters: 2013, 340 stuks; 2020, 230 stuks

telling dec'22

soort	aantal		aantal		aantal
Grauwe gans	207	Blauwe reiger	9	gaai	1
Kolgans	620	Grote zilverreiger	10	ekster	24
Knobbelzwaan	16	Aalscholver	5	kauw	27
Nijlgans	12	Buizerd	4	roek	180
Krakeend	14	Waterhoen	8	zwarte kraai	75
Wilde eend	73	Meerkoet	193	pimpelmees	2
Soepeend	2	Scholekster	27	koolmees	7
Kuifeend	14	Kokmeeuw	180	spreeuw	164
Grote zaagbek	3	zilvermeeuw	10	merel	4
Fazant	4	holenduif	5	roodborst	1
Dodaars	2	houtduif	28	huismus	7
Fuut	1	Turkse tortel	2	vink	29
ooievaar	2	Groene specht	2		
		torenvalk	3	soorten	39
				totaal aantal	1977

broedvogels van de Hurnse uiterwaard

Soort	1972 - 1976	2010 - 2014	2022
Baardman			
Bergeend			
Blauwborst			
Blauwe Reiger			
Boomkruiper			
Boomvalk			
Bosrietzanger			
Braamsluiper			
Bruine Kiekendief			
Buizerd			
Cetti's Zanger			
Dodaars			
Ekster			
Fazant			
Fitis			
Fuut			
Gaai			
Gekraagde Roodstaart			
Gele Kwikstaart			
Grasmus			
Graspieper			
Grauwe Gans			
Grauwe Gors			
Grauwe Vliegenvanger			
Groene Specht			
Groenling			
Grote Bonte Specht			
Grote Canadese Gans			
Grote Karekiet			
Grote Zilverreiger			
Grutto			
Havik			
Heggenmus			
Holenduif			
Houtduif			
IJsvogel			
Kievit			
Klein Waterhoen			
Kleine Karekiet			
Kleine Plevier			
Kleinst Waterhoen			
Kneu			
Knobbelzwaan			
Koekoek			
Koolmees			
Krakeend			
Kuifeend			
Kwartel			
Kwartelkoning			
Lepelaar			

■ vastgesteld of zeer aannemelijk territorium
■ gezien in broedtijd, territorium niet zeker

Matkop			
Meerkoet			
Merel			
Nachtegaal			
Nijlgans			
Oeverwaluw			
Patrijs			
Pimpelmees			
Porseleinhoen			
Putter			
Ransuil			
Rietgors			
Rietzanger			
Ringmus			
Roerdomp			
Roodborst			
Roodborsttapuit			
Scholekster			
Slobeend			
Snor			
Sperwer			
Spotvogel			
Spreeuw			
Sprinkhaanzanger			
Staatmees			
Steenuil			
Tafeleend			
Tijftjaf			
Torenvalk			
Tuinfluter			
Tureluur			
Veldleeuwerik			
Vink			
Waterhoen			
Waterral			
Watersnip			
Wielewaal			
Wilde Eend			
Winterkoning			
Wintertaling			
Witte Kwikstaart			
Woudaap			
Wulp			
Zanglijster			
Zomertaling			
Zomertortel			
Zwarte Kraai			
Zwarte Roodstaart			
Zwarte Stern			
Zwartkop			

BOMEN SNOEIEN - BOMEN KAPPEN - BOOMADVIES

GEK OP BOMEN!

Gekko Boomzorg is een professioneel boomverzorgingsbedrijf, ontstaan vanuit een diepgewortelde passie voor bomen. Van één enkele boom in een achtertuin tot bomen in een groot bosperceel: wij zijn gek op bomen!

GESPECIALISEERD IN BOMEN

Bomen vragen soms speciale aandacht. Denk aan een snoeibeurt of het kappen van een boom. Gekko Boomzorg is hierin getraind, ervaren en gespecialiseerd en kan dit op een veilige en verantwoorde manier voor u verzorgen.

ZORG VOOR BOMEN

Gekko Boomzorg verzorgt het boomonderhoud voor zowel particuliere als zakelijke klanten. Of het nu gaat om snoeien, kappen of advies, wij voeren elke opdracht uit met zorg voor de boom en respect voor de wensen van onze klanten.